

С. Г. Луцак

здобувач

Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ

У статті здійснено комплексне дослідження кримінальних правопорушень, що вчиняються працівниками поліції під час виконання службових обов'язків. Розкрито ключові аспекти їх правової природи, юридичної кваліфікації та соціальної зумовленості. Зазначено, що такі правопорушення є проявом зловживання наданими владними повноваженнями та службовим становищем, що суперечить призначенню правоохоронних органів та підриває легітимність державної влади в очах суспільства. Дослідження охоплює аналіз норм розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України, які встановлюють кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Окрему увагу приділено правовому статусу поліцейського як суб'єкта кримінального правопорушення, який є носієм публічної влади, має специфічні обов'язки щодо забезпечення правопорядку, а також наділений широкими дискреційними повноваженнями. Саме наявність цих повноважень зумовлює підвищений рівень суспільної небезпеки службових кримінальних правопорушень, які вчиняються представниками поліції. Здійснено типологізацію поширених правопорушень: корупційні злочини (одержання неправомірної вигоди, зловживання впливом), професійні зловживання (перевищення службових повноважень, службове недбальство), а також правопорушення, пов'язані з підробленням документів, протиправною передачею конфіденційної інформації тощо.

Підкреслено, що значна частина таких діянь залишається латентною через корпоративну замкненість органів поліції, недостатню ефективність внутрішніх механізмів контролю, а також через поблажливість дисциплінарної практики. Автор констатує, що актуальною проблемою є нечіткість правового регулювання меж повноважень працівників поліції, що створює умови для їх надмірного тлумачення або зловживання.

У статті запропоновано низку рекомендацій щодо вдосконалення системи протидії кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються поліцейськими, зокрема шляхом: впровадження чітких критеріїв оцінки доброчесності персоналу; посилення незалежності підрозділів внутрішньої безпеки; удосконалення механізмів правової відповідальності за недотримання службової етики. Зроблено висновок, що протидія повинна здійснюватися системно — як шляхом нормативного вдосконалення, так і через реформування організаційно-управлінських засад функціонування правоохоронних органів у цілому.

Ключові слова: поліцейський, Національна поліція, кримінальні правопорушення, службова діяльність, зловживання владою, службова особа, неправомірна вигода, протидія.

Постановка проблеми. Однією з ключових передумов підвищення ефективності діяльності правоохоронної системи, зокрема Національної поліції України, у протидії кримінальним правопорушенням є всебічне вдосконалення професійної діяльності її працівників. Від моменту становлення інституту правоохоронних органів суспільство традиційно висуває до їх представників

підвищені вимоги. Ці очікування охоплюють не лише базові характеристики – належний рівень освіти, професійну підготовку, культуру спілкування, – але й високі морально-етичні якості, доброчесність, прозорість у діях, а також орієнтацію на захист прав і свобод громадян.

У контексті сучасних викликів особливої ваги набуває питання громадської

довіри до поліції, що значною мірою формується на основі оцінки не лише результатів роботи органів правопорядку, але й законності методів, якими ці результати досягаються. Відповідно, рівень задоволеності населення діяльністю поліцейських набуває значення важливого індикатора стану правоохоронної системи загалом.

На цьому тлі особливо гостро постає проблема протиправної поведінки окремих представників поліції у межах їх службової діяльності. Вчинення кримінальних правопорушень працівниками поліції не лише завдає шкоди інтересам служби, а й підриває авторитет держави, сприяє зростанню правового нігілізму та зневірі населення у можливість справедливості.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває ґрунтовне дослідження кримінальних правопорушень, які вчиняються поліцейськими в межах службових повноважень, із метою вироблення ефективних теоретичних підходів, удосконалення нормативно-правових механізмів та організаційної структури протидії таким діям у системі Національної поліції України..

Метою дослідження є надання характеристики кримінальним правопорушенням, що вчиняються поліцейськими.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми.

Окремим проблемам протидії кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності присвятили свої праці такі науковці як В. В. Бардачов, В. Є. Боднар, О. Ю. Бусол, В. М. Дубас, О. О. Дудоров, О. М. Ігнатів, А. О. Литвяк, В. О. Мартиненко та ін. Водночас, сьогодні викликає певний інтерес поглиблене вивчення та систематизація кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, що вчиняються поліцейськими

Виклад основного матеріалу.

Однією з ключових передумов підвищення ефективності функціонування правоохоронної системи, зокрема діяльності Національної поліції України, у сфері протидії кримінальним правопорушенням є системне вдосконалення професійної компетентності її персоналу. Із моменту формування інституту правоохоронних органів суспільство послідовно висуває до їх представників підвищені вимоги, що

значною мірою виходять за межі формальних критеріїв – рівня освіти, загальної культури чи фізичної підготовки.

Сучасна суспільно-політична ситуація, а також трансформаційні процеси у сфері державного управління безпеки, вимагають від працівників поліції не лише професійної обізнаності, але й здатності до постійного самовдосконалення, адаптивності, проактивної поведінки та вміння ефективно функціонувати в умовах стресу та високого ризику. У цьому контексті особливого значення набуває рівень внутрішньої професійної задоволеності поліцейських результатами своєї діяльності, адже саме він виступає чинником, що безпосередньо впливає на їхню мотивацію до підвищення кваліфікації, розвиток лідерських якостей, ініціативності й творчого підходу до виконання службових обов'язків [1, с. 216].

В умовах воєнного стану, стрімких соціальних змін та зростання суспільного запиту на справедливість і безпеку, особливої актуальності набуває впровадження ефективних управлінських рішень та організаційних механізмів, здатних забезпечити стабільну, якісну та підзвітну діяльність поліції. При цьому визначальним критерієм професіоналізму працівника поліції слід вважати не лише рівень спеціальних знань та навичок, а передусім – наявність високих морально-вольових якостей. Йдеться про глибоку повагу до законодавства, неухильне дотримання правових норм, а також орієнтацію службової поведінки на захист прав, свобод і законних інтересів громадян як основоположного обов'язку поліцейського.

Кримінальні правопорушення, що вчиняються працівниками поліції, зазвичай не обмежуються лише юридичною кваліфікацією або рівнем суспільної небезпеки. Їх класифікація передбачає комплексне врахування таких чинників, як місце, час вчинення, спосіб дії, мотиви, а також факт зловживання службовим становищем чи використання службового статусу для досягнення протиправної мети. Такий підхід дозволяє глибше осмислити природу злочинної поведінки поліцейських, виявити характерні закономірності, а також зіставити ці дії з аналогічними

правопорушеннями, вчиненими іншими категоріями службових осіб.

Загалом, науково обґрунтовано виокремлюють дві основні категорії кримінальних правопорушень, вчинюваних поліцейськими:

кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності,

загальнокримінальні правопорушення [2, с. 14].

У Кримінальному кодексі (КК) України передбачено спеціальний розділ XVII – «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг», у якому закріплено кримінально-правову відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, службову недбалість, перевищення повноважень та інші протиправні дії службових осіб [3]. Загальним родовим об'єктом цих правопорушень є суспільні відносини у сфері публічного управління, а їх порушення завдає шкоди інтересам державної служби, порушує принцип законності, підриває довіру до влади [4, с. 850].

Особливістю правопорушень, вчинюваних саме поліцейськими, є їхній тісний зв'язок із виконанням службових повноважень. Поліцейська служба передбачає обов'язок забезпечення прав і свобод людини, охорону громадського порядку, запобігання злочинності. Тому правопорушення, пов'язані з використанням службового становища, можуть мати місце як під час безпосереднього виконання службових функцій, так і поза межами службових дій, якщо службовий статус використовувався для досягнення злочинного результату [5, с. 121].

Згідно з чинним кримінальним законодавством, об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 364 КК України (зловживання владою або службовим становищем), включає три ключові елементи: а) дії чи бездіяльність, що суперечать інтересам служби; б) заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом інтересам; в) наявність причинного зв'язку між протиправними діями та шкідливими наслідками [3].

Невиконання хоча б однієї з цих ознак

виключає можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності за цією статтею. Таким чином, при кваліфікації таких діянь особливу увагу слід звертати на повноту встановлення всіх об'єктивних та суб'єктивних ознак складу злочину.

Зловживання владою або службовим становищем – один із найпоширеніших видів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності працівників поліції [5, с. 122]. Його сутність полягає в свідомому перевищенні наданих повноважень посадовою особою у власних інтересах або в інтересах третіх осіб. Відповідно до Кримінального кодексу України, суб'єктом таких злочинів є спеціальна службова особа, у даному випадку – поліцейський, наділений відповідними владними повноваженнями [6, с. 379].

Суб'єктивна сторона зловживання владою характеризується прямим умислом, що, як правило, виражається в усвідомленні протиправного характеру своїх дій та передбаченні можливих шкідливих наслідків, при цьому особа свідомо бажає їх настання. Найчастіше дії спрямовані на досягнення неправомірної вигоди – матеріальної, службової або репутаційної.

Особливість правового регулювання діяльності поліцейських полягає в тому, що значна частина їх повноважень реалізується не лише на підставі законів, але й численних підзаконних нормативно-правових актів відомчого характеру, які нерідко змінюються або дублюються. Подібна регуляторна невизначеність створює сприятливі умови для виникнення зловживань владою, які часто супроводжуються іншими кримінальними правопорушеннями [7, с. 83].

Службові зловживання поліцейських нерідко мають складний або комплексний характер, що виявляється у їх поєднанні з іншими діяннями, близькими за правовою природою. Так, за даними статистичних спостережень, близько 29 % таких правопорушень супроводжуються несанкціонованим втручанням в інформаційні ресурси комп'ютерних систем або мереж. Ще 18% пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів чи психотропних речовин, а 16% – із приховуванням інших кримінальних правопорушень з метою

уникнення службової відповідальності або збереження «позитивного» іміджу підрозділу.

Поширеною формою службових правопорушень серед поліцейських є службове підроблення документів, що здійснюється задля створення позитивного враження про результати роботи, формального дотримання звітності або досягнення показників ефективності. Така практика, за емпіричними даними, охоплює близько третини виявлених порушень у сфері службової діяльності, а кожне п'яте кримінальне провадження щодо поліцейських стосується саме службового підроблення.

Найтиповішими формами цього діяння є:

- внесення недостовірних відомостей до електронних баз щодо розслідування кримінальних проваджень;
- фіктивне оформлення протоколів огляду, вилучення речових доказів чи адміністративних правопорушень;
- незаконна реєстрація або оформлення документів на зброю з подальшою її реалізацією або привласненням;
- фальсифікація кримінальних проваджень із метою отримання страхових виплат;
- оформлення фіктивних дозволів або посвідчень, зокрема на транспортні засоби чи металобрухт, із супутнім підробленням документів.

Серед найбільш суспільно небезпечних правопорушень у цій сфері слід виокремити перевищення влади або службових повноважень, передбачене ст. 365 КК України. Цей склад злочину охоплює умисні дії, що явно виходять за межі наданих повноважень та призводять до істотної шкоди правам, свободам громадян, державним, громадським або корпоративним інтересам. Саме такі дії найчастіше супроводжуються застосуванням фізичного насильства, катування, безпідставного затримання, незаконного обшуку, тощо [8].

Слід зазначити, що залежно від характеру виконуваних функцій перевищення влади або службових повноважень може проявлятися у двох основних формах:

- перевищення наданих представнику влади прав, зокрема при здійсненні захо-

дів публічного впливу або застосуванні примусу;

- порушення законних вимог під час виконання адміністративно-господарських чи організаційно-розпорядчих функцій [9, с. 115–117].

У першому випадку працівник поліції, як представник влади, реалізує свої публічні повноваження з незаконним перевищенням меж дозволеного, у другому – діє як посадова особа, яка зловживає організаційними чи адміністративними функціями поза межами повноважень.

Важливою умовою кваліфікації дій за ст. 365 КК України є наявність прямого зв'язку між діянням та службовим статусом особи, тобто реалізацією нею владних або службових повноважень. За відсутності такого зв'язку вчинене не може бути інкриміноване як перевищення влади, а підлягає кваліфікації за іншими статтями Особливої частини КК України [8, с. 1064].

Фундаментальна відмінність між зловживанням владою або службовим становищем (ст. 364 КК України) та перевищенням повноважень (ст. 365 КК України) полягає в тому, що в першому випадку особа діє у межах наданих повноважень, але всупереч інтересам служби, а в другому – виходить за межі повноважень, тобто здійснює дії, які їй взагалі не дозволено в межах займаної посади.

Водночас слід ураховувати, що у випадках, коли перевищення повноважень було зумовлене станом крайньої необхідності, зокрема, з метою запобігання більш значній шкоді за відсутності альтернативних засобів дії, відповідальність особи може бути виключена або пом'якшена відповідно до положень ст. 39 КК України. Аналогічно, при вчиненні дій у зв'язку з виконанням наказу або в умовах виправданого професійного ризику, правова оцінка діяння підлягає модифікації згідно зі ст. ст. 41 та 42 КК України [3].

Спільною рисою службових правопорушень, зокрема за ст. ст. 364 і 365 КК України, є навмисне використання службового статусу всупереч інтересам служби. Таке відхилення від встановлених норм права є проявом службової недоброчесності, що в етичному сенсі розглядається як зрада

професійним принципам та обов'язку перед суспільством [10, с. 183–184].

Використання службового становища може проявлятися не лише у безпосередньому вчиненні протиправних дій, але й у формально законних діях, які суперечать духу та меті правових норм, зокрема – через застосування службового авторитету або неформального впливу на підлеглих, колег чи третіх осіб.

У цьому контексті особливої уваги потребують корупційні прояви, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди, що регламентується ст. 368 КК України. Частина перша цієї статті передбачає чотири альтернативні форми дії, які кваліфікуються як кримінально карані: прийняття пропозиції щодо надання неправомірної вигоди; прийняття обіцянки такої вигоди; безпосереднє одержання вигоди у будь-якій формі; вимагання чи прохання про її надання [11].

Ці дії становлять один із найбільш поширених видів кримінальних правопорушень у діяльності працівників поліції, що підривають легітимність державного управління та сприяють поширенню правового нігілізму серед населення.

Згідно з ч. 1 ст. 369 КК України, пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі становить три альтернативні форми протиправної поведінки, що мають на меті вплинути на прийняття рішень або дії цієї особи, пов'язані з виконанням службових повноважень [3; 8]. При цьому кваліфікуючими обставинами виступають повторність, попередня змова групи осіб, надання вигоди службовій особі, яка займає відповідальне становище, або вчинення діяння організованою групою.

Окремо слід звернути увагу на злочин незаконного збагачення, передбачений ст. 368-5 КК України. Предметом такого правопорушення визнаються активи, одержані в значному розмірі, щодо яких відсутні докази законного походження. Згідно з приміткою до цієї статті, під такими активами розуміють: грошові кошти; інше майно; доходи, отримані від цих коштів або майна, включно з пасивними прибутками (відсотки, дивіденди, прибуток від інвестицій тощо) [3].

Реалізація службових повноважень працівниками поліції має свою організаційно-правову специфіку. Відсутність чітко регламентованого переліку повноважень керівників територіальних підрозділів поліції створює вакууми нормативного регулювання, що значно ускладнює виявлення, документування та доведення фактів зловживань органами внутрішньої безпеки.

Крім того, специфіка кадрової політики в окремих підрозділах Національної поліції, зокрема призначення на керівні посади молодих або недостатньо підготовлених працівників, часто використовується старшим керівництвом для реалізації власних протиправних інтересів. Виконання наказів без належної правової оцінки призводить до залучення таких працівників до незаконних схем, що суттєво ускладнює подальше кримінально-правове реагування [12, с. 118].

Висновки. Специфіка зловживань у сфері службової діяльності Національної поліції зумовлена низкою системних факторів. Одним із ключових є відсутність чіткого нормативного регламентування повноважень працівників поліції та їх керівників, що створює простір для правової невизначеності та розширеного тлумачення службових функцій. Такий правовий вакуум сприяє високій латентності вчинених правопорушень і ускладнює своєчасне виявлення фактів зловживання владою, особливо у випадках, коли ці дії поєднуються з іншими суміжними кримінальними правопорушеннями, зокрема – корупційного або насильницького характеру.

Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками поліції, становлять суспільно небезпечні діяння, передбачені положеннями розділу XVII Особливої частини КК України. Такі діяння посягають на встановлений порядок функціонування органів публічної влади, завдають шкоди довірі громадськості до правоохоронної системи, а також дискредитують сам інститут поліції як гаранта правопорядку. Особливо небезпечним є той факт, що такі правопорушення вчиняються особами, які склали Присягу працівника поліції, наділені спеціальними званнями, займають визначені штатні посади та реалізують

повноваження під час виконання службових обов'язків.

У структурному аспекті зазначені кримінальні правопорушення можуть бути поділені на три основні категорії: (1) Кримінальні правопорушення, пов'язані з професійними аспектами службової діяльності (наприклад, перевищення влади або службових повноважень – ст. 365 КК України); (2) Корупційні діяння, пов'язані з неправомірним одержанням, обіцянкою, пропозицією або приховуванням матеріальної вигоди (ст. ст. 368, 368-5, 369, 369-2 КК України); (3) Кримінальні правопорушення, що стосуються спеціальних аспектів службової діяльності, зокрема службового підроблення та провокації підкупу (ст. ст. 366, 370 КК України).

Зміст і форма службових правопорушень істотно варіюються залежно від посади, яку обіймає працівник, що, у свою чергу, визначає обсяг його повноважень і характер функціональних обов'язків. Тому службовий статус особи, надані їй владні інструменти та можливість впливу на інституційні процеси безпосередньо впливають як на спосіб вчинення правопорушення, так і на ступінь його суспільної небезпечності та шкоди, завданої правам громадян, інтересам служби або держави в цілому.

Список використаної літератури:

1. Бардачов В. В. Злочини у сфері службової діяльності, що вчиняють працівники патрульної поліції як об'єкт кримінологічного дослідження. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 5. С. 216–222.
2. Боднар В. Є. Історичний генезис протидії службовій злочинності. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: «Юридичні науки». 2014. № 5. Т. 3. С. 9–14.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
4. Дудоров О. О. Вибрані праці з кримінального права. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. С. 849–852.
5. Мартиненко В. О. Особливості кримінальної відповідальності за зловживання владою або службовим становищем, що вчиняють державні службовці. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3(104). С. 118–132.
6. Литвяк А. О. Класифікація кримінальних правопорушень, що вчиняються працівниками правоохоронних органів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 377–385.
7. Ігнатів О. М. Протидія загальнокримінальній насильницькій злочинності в Україні : монографія. Харків : Діска Плюс, 2013. 650 с.
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
9. Дубас В. М. Кримінально-правові засоби протидії корупційним кримінальним правопорушенням в Україні: дис. ...докт. філософ. 081. Львів, 2023. 319 с.
10. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2015. 479 с.
11. Желік М. Б. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди: кримінально-правова характеристика: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2018. 258 с.
12. Довбань І. М. Концептуальні засади запобігання злочинам, що вчиняються державними службовцями в Україні: монографія. Київ: Вид-во «ФОРМ Кандиба Т. П.», 2020. 424 с.

Lutsak S. G. Criminal offences in the sphere of official activities committed by police officers

The article carries out a comprehensive study of criminal offenses committed by police officers in the performance of their official duties. The key aspects of their legal nature, legal qualification and social conditioning are revealed. It is noted that such offenses are a manifestation of abuse of the granted powers and official position, which contradicts the purpose of law enforcement agencies and undermines the legitimacy of state power in the eyes of society. The study covers the analysis of the norms of Section XVII of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, which establish criminal liability for criminal offenses

in the sphere of official activities and professional activities related to the provision of public services.

Special attention is paid to the legal status of a police officer as a subject of a criminal offense, who is a bearer of public power, has specific responsibilities for maintaining law and order, and is also endowed with broad discretionary powers. It is the presence of these powers that determines the increased level of public danger of official criminal offenses committed by police officers. A typology of common offenses has been carried out: corruption crimes (obtaining unlawful benefits, abuse of influence), professional abuse (exceeding official authority, official negligence), as well as offenses related to forgery of documents, illegal transfer of confidential information, etc. It is emphasized that a significant part of such acts remains latent due to the corporate closure of police bodies, insufficient effectiveness of internal control mechanisms, as well as due to the leniency of disciplinary practice. The author states that the current problem is the vagueness of the legal regulation of the limits of the powers of police officers, which creates conditions for their excessive interpretation or abuse.

The article offers a number of recommendations for improving the system of combating criminal offenses in the field of official activities committed by police officers, in particular by: introducing clear criteria for assessing the integrity of personnel; strengthening the independence of internal security units; improving the mechanisms of legal liability for failure to comply with official ethics. It is concluded that counteraction should be carried out systematically - both through regulatory improvement and through reforming the organizational and managerial principles of the functioning of law enforcement agencies as a whole.

Key words: *police officer, National Police, criminal offenses, official activities, abuse of power, official, improper benefit, counteraction.*